

ФЕМІНІСТИЧНИЙ АКТИВІЗМ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ

(фрагмент книги «Чому не варто
боятися фемінізму»¹)

Тамара МАРЦЕНЮК

У 2017 році я видала книгу «Гендер для всіх. Виклик стереотипам» (видавництво «Основи»). Мене приємно вразили відгуки на неї. І я подумала, що доцільно було б оформити як книгу-підручник, написану в науково-популярному стилі, інший матеріал – зокрема, той, що стосується фемінізму.

Важливо зазначити, що без фемінізму не було б такого поняття, як гендер. Тому ця книга змістовно важливіша за попередню. У ній чимало історій та фактів, які, маю надію, переможуть упереджене ставлення до фемінізму.

Я не планувала розкривати усі аспекти фемінізму як суспільного руху і соціальної теорії. Моя мета – показати розмаїття цього явища у світі та його зв'язок із Україною. Зазначу, що за можливості я працювала із текстами-першоджерелами (українською, російською, англійською мовами). Я надаю чимало посилань і списки літератури в кінці кожної теми, аби усі зацікавлені мали можливість перечитати ретельніше ті чи інші праці. Дійсно, існує дуже багато міжнародної і вітчизняної літератури про фемінізм, тож якщо ви зацікавлені ретельніше опанувати певні питання, я запрошую поринути в цю тему.

*«Глянцевість» Фемен якраз і була критикована феміністками, хоча для Фемен, безумовно, вона була засобом для досягнення мети і привернення уваги.
(Оксана Брюховецька. «Образ жертви і емансипація.
Нарис про українську арт-сцену і фемінізм»)*

К олі я виступаю за кордоном щодо гендерної тематики, напевно, найчастіше в мене запитують про феміністичну групу «Фемен». Феміністичний активізм в Україні в ХХІ столітті асоціюється переважно з цією групою, створеною у 2008 році.

«Фемен» починали з того, що виступали проти секстуризму, не раз проводили акції проти жіночої проституції в Україні під гаслом «Україна – не бордель!». Але згодом розширили поле свого активізму розмаїтою тематикою. 2013 року активісток побили за участь у протестах проти Януковича, тому вони змушені були тікати з України. Відтоді «Фемен» поступово стає міжнародним рухом². Хоча в Україні акції також проводяться, зокрема з критикою політики Порошенка. У 2013 році про діяльність активісток «Фемен» австралійська режисерка **Кітті Грін** (Kitty Green) зняла документальний фільм «Україна – не бордель. Історія Фемен» (*Ukraine Is Not A Brothel – The Femen Story*)³. Дослідниця феміністичного руху Мар'яна Рубчак звертає увагу на таку особливість «Фемен»: «На відміну від попередників, ця постмодерна група радикальних молодих жінок виросла у відкритому, демократичному суспільстві. Анна Гуцол, яка 2007 року повернулася із США, де перебувала за

програмою обміну лідерів, була певна того, що за-для втілення вкрай необхідних змін жінки повинні взяти ініціативу в свої руки і стати провідниками трансформацій»⁴.

Як зазначає філософія та феміністична дослідниця Ольга Плахотнік, «поява Фемен і їхнє позиціонування відносно фемінізму викликали бурхливі дискусії саме у гендерній спільноті»⁵. Думки щодо оцінки діяльності «Фемен» розділилися. Зокрема, часопис «Критика» публікував дописи з різними поглядами щодо «Фемен».

У таблиці подано різні оцінки їхньої діяльності.

У статті 2011 року Ольга Плахотнік пише, що в українському суспільстві досі бояться фемінізму, до того ж ідеться не лише про патріархатні інституції (серед яких академія), а й про громадянське суспільство. Авторка наводить статистику, що з понад тисячі зареєстрованих жіночих організацій лишень від сили п'ять називають себе феміністичними. Окрім того, «виникає навіть такий суто український винахід як «гендерний рух» (інтернетпошуковики свідчать про виражену «українськість» цього терміна) на позначення таких типів академізму і досліджень, що вписані в гендерний мейнстрімінг»¹¹.

Водночас саме в 2010-х роках з'являється дедалі більше ініціатив, які використовують слово

Критичне ставлення до «Фемен»
<p>Мало порушують власне феміністичні питання. Не несуть нічого змістовного для фемінізму. Повідомлення переповнені розважальним політичним змістом.</p> <p>Марія Дмитрієва: <i>«Не припиняє дивувати їхня нерозбірливість у виборі приводів для протестів – часто складається враження, що їм байдуже, з якого приводу роздягатися перед камерами – аби було журналістів побільше, і те, що вони роблять, є лише епатажем заради епатажу, тому що немає виходу далі одноразових і несистемних вуличних акцій»⁶.</i></p>
<p>Поширюють ксенофобські твердження (наприклад, про те, що «всі турки приїждять в Україну за секс-туризмом»).</p>
<p>Недоречний формат і стратегії протесту.</p> <p>Лариса Лісюткіна: <i>«Стратегії Фемен, за всієї їхньої провокативності, повністю вкладаються в рамки добре знаного й вивченого на прикладі «вже давно вільних країн» вуличного політ-активізму. Чого тільки не було в історії європейського жіночого руху! Від маршів порожніх каструль до масового публічного спалювання бюстгальтерів»⁷.</i></p> <p>Оксана Брюховецька: <i>«Фемен протестували <...> з гаслами «Україна – не вагіна». Цей протест, з огляду на зовнішній вигляд самих Фемен, виглядав кумедно, а гасло традиційно маркувало вагіну як щось принизливе»⁸.</i></p>
Позитивне ставлення до «Фемен»
<p>Називали публічно себе феміністками.</p> <p>Перформативний активізм із висміюванням сексизму та сексуалізованого ставлення до жінок і жіночого тіла.</p> <p>Юлія Сорока: <i>«Вони використовують найпотужніший зі сформованих масовою культурою споживання мотиваторів – жіноче тіло – щоби привернути увагу до важливих суспільних питань. Вони виривають мову еротики з комерційної сфери її застосування, тіло – від сусідства зі споживчими товарами та прикріплюють його до проблем, які самі визнають за важливі. Їхня аудиторія необмежена, бо символічний порядок стосується всіх»⁹.</i></p>
<p>Змогли привернути увагу ЗМІ до важливих соціальних проблем (як-от секс-туризм, сексизм тощо).</p>
<p>Виклик і підважування ідей «справжньої» феміністичної активності.</p> <p>Ольга Плахотнік: <i>«Деякі дослідниці зайняли позицію іншування Фемен і відмови визнати їхні дії самостійними, а протести – феміністичними. Ця позиція ґрунтується на уявленнях про те, що існує «справжній» фемінізм, у вигляді «істинної» теорії та «правильного» активізму: есенціалістичність і владність таких поглядів, а також нездатність до альтернативної оптики є очевидними»¹⁰.</i></p>

«фемінізм» у своїй назві та пропагують феміністичну критичну тематику. Зокрема це такі групи та організації:

Феміністична Офензива¹²: утворена восени 2010 року в Києві; розпочала свою діяльність із маршудемонстрації, кінофестивалю та феміністичної конференції, які було присвячено сотій річниці Міжнародного жіночого дня (8 березня 2011 року); в організації діяв принцип жіночого сепаратизму (лише особи, що мають досвід буття в суспільстві жінкою, могли бути учасницями ініціативи та ухвалювати рішення на зборах); на початку 2014 року методом консенсусу активістки вирішили закрити групу.

Феміністична майстерня у Львові¹³ («Львівська кузня фемінізму»): як громадська ініціатива утворилася в червні 2014 року; як громадська організація зареєстрована в березні 2016 року; працює на волонтерських і горизонтальних засадах; використовують поняття фемінізм, щоб реалізовувати ідеї різноманітного, інклюзивного та гендерночутливого світу об'єднаними методами.

FemSolution¹⁴: створена як студентська фемі-

ністична ініціатива Києво-Могилянської академії (НаУКМА) в березні 2016 року; антигомофобне, антиксенофобне студентське об'єднання, дружнє до людей будьяких віросповідань і гендерних ідентичностей; проводила феміністичні події, привернула увагу до проблематики сексуальних домагань і сексизму в університетах; 17 листопада 2017 року зазнала організаційних змін, перестала бути студентською ініціативою («НаУКМА накладає обмеження на наше функціонування як феміністичної ініціативи»); позиціонує себе як організація лівого спрямування, серед ідейних аспектів якої горизонтальність, перехресність і квіртеорія.

Феміністична ініціатива «Борщ»¹⁵: створена на базі філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова; у вересні 2017 року заснували Гендерний клуб¹⁶ при університеті – «безпечний простір без гендерних стереотипів, у якому всі охочі зможуть з'ясувати для себе, що таке гендер і як це поняття пов'язано безпосередньо з навколишньою дійсністю і нами самими»; засідання цього гендерного клубу не раз зривала група праворадикалів¹⁷.

Група ФРАУ (Феміністичне Радикальне Анонімне Угрупування)¹⁸: анонімне колективне мистецько-активістське угруповання, засноване 2013 року, яке дотримується міжсекційних квірфеміністичних (антикапіталістичних, антирасистських, антинаціоналістичних, антимілітаристських) засад.

Група квір-анархо-фемінізм¹⁹: виступає із критичними позиціями щодо КиївПрайду та Жіночого маршу 2018 року; виступає проти поліцейської держави, злочинів на основі гомофобії, лесбофобії, трансфобії, расизму, ксенофобії; проти націоналізму та породженого ним ультраправого насильства; проти неолібералізму, капіталізму та асиміляційної «інклюзивності» КиївПрайду.

Феміністична радикальна окупай-група (ФРОГ)²⁰ – об'єднання феміністок і квірактивісток пострадянського регіону, куди входять також представниці з України, з метою організації подій (наприклад, феміністичного табору); підтримка ідей радикального фемінізму – опору всім видам ієрархій; відстоювання принципу сепаратизму.

Феміністичних ідей можуть дотримуватися також організації, які не використовують у назві слова фемінізм чи феміністичний. Наприклад, студентська профспілка «Пряма дія»²¹ відома підтримкою феміністичних подій (як от маршів на 8 Березня, акції «Ні насиллю в університеті» тощо). У маніфесті організації є окремий пункт «гендерна рівність», а в літньому студентському таборі порушують питання протидії гендерній дискримінації. Цікавими художніми активістськими проектами, які також поділяють засади гендерної рівності, є два швейні кооперативи – «Швеми»²² та ReSew (київський кооператив, продукцію якого вироблено методом апсайклінгу)²³.

За останні роки в різних містах України відбулося чимало феміністичних академічних і низових подій. Наведу лише деякі з них. 2012 року «Феміністична Офензива» у співпраці з Центром візуальної культури ініціювала назва-

ний феміністичний мистецький проект «Жіночий цех»²⁴. У грудні 2017 року «Феміністична майстерня» вже вдруге провела Школу феміністичного активізму для львів'янок.

У 2017 році в рамках проекту «365 днів на фемінізм» у різних містах України відбулися так звані **Fem Talks – розмови про фемінізм**, організовані громадською організацією «Інсайт»²⁵. Дискусії між феміністками різних поколінь відбулися в шістьох регіонах України: у Запоріжжі, Львові, Дніпрі, Чернівцях, Ужгороді та Києві.

24–25 лютого 2018 року в Києві відбувся дводенний фестиваль FemWeekend із лекціями, дискусіями й семінарами, присвяченими фемінізму та суміжним тематикам. У Харкові впродовж останніх років реалізується феміністичний проект «Тиждень жіночої солідарності», організований групою ініціативних людей із ГО «Харківське Жіноче Об'єднання «Сфера»²⁶.

Херсонський театр «Май Буш» гастролював із виставою «Розширення вен, або Навіщо нам потрібний фемінізм». Феміністичні події відбуваються в Києві, Харкові, Львові, Дніпрі, Херсоні, Ужгороді та інших містах України.

Феміністичний онлайн-активізм в Україні також стосується хештегів і постів #меніпотрібенфемінізм (#мненуженфеминизм #ineedfeminism). Знімаються певні передачі, як от український феміністичний travel blog «Фемімісто» від «Феміністичної майстерні».

Статті та інші матеріали на **феміністичну тематику** публікуються (онлайн і / або в паперовому вигляді) у таких виданнях, як часопис «Критика» – міжнародний огляд книжок та ідей²⁷, журнал «Я» Гендерного інформаційно-аналітичного центру «Крона»²⁸, нещодавно відновлений журнал «Гендерные исследования»²⁹, журнал соціальної критики «Спільне»³⁰, журнал про сучасну культуру «Коридор»³¹, ресурс для працюючих мам Womo³², онлайнресурс «Гендер в деталях»³³ та інших.

¹ Тамара Марценюк Чому не варто боятися фемінізму. Київ : КОМОРА, 2018. 328 с. Фрагмент публікується зі згоди авторки і видавництва.

² <https://femen.org>.

³ www.facebook.com/ukraineisnotabrothel.

⁴ Рубчак М. Рожева сила: нові опозиціонерки в пошуках гендерної справедливості / Критика. Квітень 2012. Число 4 (174). С. 4.

⁵ Плахотнік О. Неймовірні пригоди гендерної теорії в Україні / Критика. Вересень – жовтень 2011. Число 9–10 (167–168). С. 21.

⁶ Дмитрієва М. Радикальні ексгибіціоністки / Гендерний журнал «Я». № 26 (Фемінізм та жіночий рух). 2010. С. 14.

⁷ Лісюткіна Л. Феномен «Фемен»: малий вибуховий пристрій made in Ukraine / Критика. 2011. № 3–4 (161–162). С. 18–20.

⁸ Брюховецька О. Образ жертви і емансипація. Нарис про українську арт-сцену і фемінізм / Онлайн-журнал Prostory / prostory.net.ua/ua/krytyka/139-obrazzhertvy-i-emansypatsii-narys-pro-ukrainsku-art-stsenu-i-feminizm.

⁹ Сорока Ю., Гапова Є. Гола свобода і тіла на драбині / Критика. 2011. № 3–4 (161–162). С. 17 / <https://krytyka.com.ua/articles/hola-svoboda-i-tila-na-drabyni>.

¹⁰ Плахотнік О. Неймовірні пригоди гендерної теорії в Україні / Критика. Вересень – жовтень 2011. Число 9–10 (167–168). С. 21.

¹¹ Там само. С. 22.

¹² <https://ofenzyva.wordpress.com>.

¹³ <https://femwork.org>.

¹⁴ www.facebook.com/femsolutionorganisation.

¹⁵ www.facebook.com/femborsch.

¹⁶ www.facebook.com/events/138554153429855.

¹⁷ Антонюк Л. Толерантність, «Борщ» та гендер, або Роздуми на тему «поваги» як базисної цінності суспільства / Повага, 22 грудня 2017 р. / https://genderindetail.org.ua/community/comments/comments_127.html.

¹⁸ www.facebook.com/fraugroup.

¹⁹ www.facebook.com/queeranarchofem.

²⁰ ФРОГ. Окупай «Страны чудес»: радикальный феминизм в действии / Гендерний журнал «Я». № 33 (Гендер і глобалізація). 2013. С. 24–27.

²¹ www.facebook.com/prjama.dija.

²² www.facebook.com/groups/shvemy/about.

²³ www.facebook.com/ReSewKyiv.

²⁴ Брюховецька О. Образ жертви і емансипація. Нарис про українську арт-сцену і фемінізм / Онлайн-журнал Prostory / prostory.net.ua/ua/krytyka/139-obrazzhertvy-i-emansypatsii-narys-pro-ukrainsku-art-stsenu-i-feminizm.

²⁵ www.insight-ukraine.org/uk.

²⁶ www.facebook.com/spherewa.

²⁷ <https://krytyka.com.ua>.

²⁸ <http://krona.org.ua/zhurnal-ya.html>.

²⁹ <http://kcgs.net.ua/journal-gs.html>.

³⁰ <https://commons.com.ua/uk/gender>.

³¹ www.korydor.in.ua/ua.

³² <http://womo.ua>.

³³ <https://genderindetail.org.ua>.